

Zápis z jednání 3. pracovního týmu OK pro důchodovou reformu ze dne 16. 6. 2016

*Komplexní systémové analýzy, zásluhovost, transfery mezi společnostmi
a rodinami*

Místo: místnost č. 405, budova MPSV, Podskalská 19, Praha 2

Přítomni: viz prezenční listina

Program:

1. Informace o jednání Odborné komise
2. Zpřesnění návrhu možných úprav náhradních a vyloučených dob pro rodiče pečující o více dětí současně

---

1. Informace o jednání Odborné komise

P. Potůček ve stručnosti rekapituloval obsah jednání OK z 2. 6. 2016. Zejména upozornil na výsledky hlasování o návrzích.

Jednalo se o: Návrh č. 1: Stanovení indexu růstu cen, od něhož se odvíjí minimální valorizace procentní výměry důchodů, podle vyššího z obou indexů (index životních nákladů domácností nebo index životních nákladů domácností důchodců).

Návrh č. 2: Stanovení minimální valorizace průměrného starobního důchodu jako součtu stanoveného růstu cen a jedné poloviny růstu reálné mzdy.

Pro druhý návrh byla sice většina přítomných, ale ani jeden z návrhů nebyl přijat.

Dále p. Potůček připomněl, že byla představena „cestovní mapa“ české důchodové reformy, k níž se předtím vyjádřili členové politických stran zastoupených ve sněmovně.

P.Hampl upozornil, že hledání celkové shody může být komplikováno neúčastí mnoha stálých členů OK na jednání, případně vyhraněnými názory některých odborníků. Ale protože je OK především odborným a poradním orgánem, nelze výsledky hlasování přeceňovat, protože OK má pouze odvozený mandát. OK tedy není primárně politickým orgánem (i když jsou v ní také zastoupeny politické strany), ale především

odborným. OK tedy poskytuje zpracované podklady a podněty pro jednání politiků, kteří mají mandát na základě demokratických voleb.

P. Potůček upozornil, že z hlediska mandátu komise, je OK poradní orgán, takže i schválené návrhy nemusí být politickou reprezentací akceptovány. Ale každý, i neschválený návrh, může být zdrojem inspirace každému – bez ohledu na výsledky hlasování v OK. Výstupy OK jsou transparentní a s návrhy je možné dále pracovat.

P. Vostatek připomněl, že diskuze 2. 6. byla živá a tvůrčí. Standardní práce komise by měla spočívat v předložení analýzy k projednání, analýza by měla být maximálně nestranná a neměla by obsahovat reformní návrhy. Teprve po schválení analýzy komisí by měl následovat návrh na ucelenou reformu.

P. Samek zmínil, že byl členem všech komisí zabývajících se důchodovým systémem v minulosti. Zdůraznil, že permanentní důchodová reforma není permanentní důchodovou revolucí. Má se podle jeho názoru zaměřit jen o dílčí úpravy důchodového systému. Domnívá se, že není poptávka po významných zásazích do stávajícího důchodového systému. Podle něj se lidé domnívají, že důchody - přes všechny varovné hlasy – stále jsou a budou. Ale zatím jsme si nezvykli na potřebu přípravy na důchod (stěhování, spoření apod.).

P. Fiala navrhl, zda by nestálo za zvážení, že při hlasování OK by rozhodovalo hlasování pouze přítomných členů.

P. Potůček upozornil, že stávající způsob hlasování vychází z mandátu komise.

P. Hampl zdůraznil, že komise má usilovat o celkový konsensus. Hlasování může mít smysl pouze v případě, že konsensu není možné dosáhnout. Avšak cílem komise není „dělat politiku“. To je úkolem politiků, kteří k tomu mají mandát. Komise jim v tom má připravit odborné podklady a argumenty, i když se nemusí na všem shodnout.

P. Schlanger poznamenal, že je důležité, aby se komise vyjadřovala k zadaným tématům. Také upozornil na stávající situaci: „Zatímco předtím jsme volali po konstruktivní opozici, teď voláme po konstruktivní koalici“.

P. Kaisrlík reagoval na slova pana Samka, podle kterého systém nebude mít výrazné deficity financování a na důchody budou adekvátní

zdroje a to tím, že je-li to tak, pak je třeba tuto informaci více šířit, neboť často se setkává s názorem lidí do 35 let, že na důchody stejně nebude.

P. Šulc upozorňuje na obecné mínění, že pokud bude dostatek lidí a ti budou pracovat, bude i dostatek peněz na 1. penzijní pilíř. Penzijní připojištění je jen marginálie.

P. Linhart se domnívá, že původním zadáním komise nebyla tvorba nějakých důkladných analýz. Šlo zejména o okamžité zrušení 2. pilíře a posílení pilíře třetího jako náhrady za pilíř druhý.

P. Šulc sdělil, že na mezinárodním fóru prý zazněla pochvala, že byl zrušen 2. pilíř. Upozorňuje na svoji publikaci s analýzou 3. pilíře. Důrazně vyzývá k radikální důchodové reformě.

Shrnutí:

Odborníci se sice při hlasování změně valorizace neshodli na variantě, ale výstupem OK jsou spočítané varianty, které jsou vládním politikům i úředníkům a všem zákonodárcům k dispozici. Pokud jde o zásadnější systémové změny, je připravena „cestovní mapa“ důchodové reformy konkrétních oblastí opatření, o kterých je možné dále debatovat. U každého projektu, který má být úspěšný, je nutné začít konkrétními rychlými nápravnými kroky ve správném směru a zároveň souběžně připravovat systémové řešení. Co se týče návrhů změn valorizace - ministerstvo a vláda má na stole varianty, které může uchopit a případně i dále rozpracovat.

2. Zpřesnění návrhu možných úprav náhradních a vyloučených dob pro rodiče pečující o více dětí současně

P. Hampl informoval o krátké orientační tematické diskusi nad možnými úpravami náhradních a vyloučených dob pro rodiče pečující o více dětí současně, která proběhla na půdě OK. Dále informoval o volně souvisejícím návrhu Komise pro rodinnou politiku na úpravu základu pojistného u OSVČ – úprava účasti rodičů pečujících o děti do sedmi let v systému sociálního pojištění. Výdělečná činnost matky (obecně toho rodiče s dítětem, který pobíral déle rodičovský příspěvek) do sedmi let věku, by byla klasifikována jako vedlejší. Klasifikace hlavní výdělečné činnosti jako vedlejší u rodiče s dítětem do sedmi let ve společně hospodařící domácnosti by zbavila samostatně výdělečně činné rodiče s nízkými příjmy nadměrného daňového břemene, jelikož by nebyli stejně jako osoby pobírající rodičovský příspěvek, nebo starobní důchodci,

svázání povinností platit pojistné na sociální pojištění alespoň z minimálního vyměřovacího základu pro hlavní činnost. Tím by se umožnilo rodičům svobodně si volit zahájení nebo pokračování samostatné výdělečné činnosti. Navíc by tato úprava alespoň částečně sladila přístup k samostatně výdělečně činným rodičům v rámci zdravotního a sociálního pojištění.

Potenciálním rizikem tohoto návrhu však je, že by nemusel zajistit dostatečný důchod. Postavení těchto matek (obecně rodičů) by pomáhal řešit právě již diskutovaný Návrh 1 a 2 buď v podobě poskytnutí náhradní doby pojištění, nebo možností vyloučení této doby z výpočtu vyměřovacího základu, aby nedošlo k jeho snížení.

P.Vostatek považuje tento návrh za zcela parciální, nepovažuje ho za správný.

P.Škorpík upozorňuje, že OSVČ vedlejší s nízkým příjmem nemusí být do určitého limitu sociálně pojištěny vůbec.

P. Hampl upozorňuje, že matka a obecně rodiče by neměli být „trestáni“ za dobu péče o děti. Jde o to novým způsobem navrhnout započítávání náhradní doby, a tím zohlednit ocenění nákladů a péče o budoucí plátce pojistného a daňové poplatníky. Jedná se o vyspravení „díry“ a velké nespravedlnosti v současném důchodovém systému. Navrhuje sjednocení podmínek u zdravotního a sociálního pojištění.

P. Šulc navrhuje analyzovat a odstranit dichotomii při stanovování zdravotního a sociálního pojištění.

P. Vostatek poznamenal, že tento návrh je v rozporu s českým právním řádem. Náhradní doba pojištění nahrazuje dobu, kdy rodič nemůže chodit do práce. Náhradní doba nemůže být nástrojem oceňujícím péči o děti.

P. Hampl upozornil, že pokud je v tomto smyslu nastavení právní úpravy nesprávné, tak je potřeba navrhnout jeho změny. To je v souladu s cíli i mandátem komise. Rodič je sice mimo pracovní trh, ale náročným způsobem pracuje, protože výchova dětí a péče o děti je společensky významná práce, na níž jsou závislé budoucí příjmy důchodového systému. Náhradní doba tedy oceňuje společensky významné důvody, kdy člověk pracuje mimo pracovní trh nebo z uznaných zdravotních důvodů pracovat nemůže. Podobně je tomu například v případě základní

nebo náhradní vojenské služby, která také představovala společensky významnou práci mimo pracovní trh.

P. Schlanger je pro sjednocení podmínek zdravotního a sociálního pojištění. Jde však o to, abychom nebořili stávající systém a domysleli všechny případné důsledky.

P. Linhart připomíná diskutovanou variantu: když se narodí čtyřčata, tak z hlediska důchodového pojištění je to dnes posuzováno jako narození jednoho dítěte. Návrh zněl posuzovat každé dítě zvlášť.

P. Potůček připomíná, že náhradní doba je rodiči pečujícím o dítě přiznávána, protože je limitován ve výdělku. Čím déle je s dítětem doma, tím nevýhodnější však má podmínky pro plnoprávný návrat na trh práce a má pak nízký základ pro výpočet důchodu. Proto je nutné tyto okolnosti efektivně řešit. Nesouhlasí s návrhem započítávání 4 let za každé dítě bez ohledu na dobu jeho narození. Navrhuje, aby v kumulativním součtu bylo započítáváno za každé další dítě o rok méně.

P. Zrcek odkazuje na ustanovení §5 odst. 2 zák. č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, které upravuje poměrně obsáhlý katalog životních situací, které stát hodnotí jako náhradní dobu pojištění. Upozorňuje, že pokud je cílem Odborné komise posílit (rozšířit) hodnocení jedné takové situace (péče o dítě), nelze se vyhnout riziku politického hodnocení, zda je tato náhradní doba skutečně natolik významná, že je k ní třeba přistupovat jinak (posilovat její roli) než k ostatním. Z tohoto pohledu může být vnímán takový návrh za nekoncepční.

P. Škorpík konstatuje, že náhradní doba pojištění je období, které někde začíná a někde končí. Nelze překračovat kalendářní dobu – nejedná se podle něj o odměnu, ale sociální ochranu. Předpokládá se, že člověk nebude jinak pojištěn, je důvodné ho chránit. Lze rozhodnout o prodloužení ochranné doby.

P. Hampl požádal MPSV o důvodovou zprávu k zákonu 155/1995 Sb., aby byly k dispozici relevantní vstupy pro další analýzu. Z důvodové zprávy by mělo být zřejmé, co bylo cílem zákonodárců z hlediska vztahu zásluhovosti a solidarity. Ale to samozřejmě zároveň neznamená, že by to na základě předložených argumentů a provedených analýz nebylo možné změnit, pokud se nalezne spravedlivější řešení. Cílem odborné komise a PT3 je posílit zásluhovost a přispět k narovnání transferů mezi rodinou a společností.

P. Fiala upozorňuje, že při harmonizaci rodinného a pracovního života jde zároveň také o to, aby rodiče nebyli postiženi tím, že se jim sníží základ pro výpočet důchodu. Jde o to motivovat rodiče k péči o děti.

P. Hampl zdůrazňuje, že kromě solidarity, jde také o zohlednění zásluhovosti pracujících rodičů za výchovu budoucích poplatníků do systému. Na tom je založena podstata průběžného systému a bez toho nemůže fungovat.

P. Škorpík upozorňuje na nebezpečí fixace stereotypů typu – jeden vychovává děti, druhý pracuje. Ale co když ten snížený úvazek budou mít oba rodiče. Doporučuje konzultovat s komisí pro rodinnou politiku.

P. Hampl souhlasí s tím, že by patrně bylo systémově správné opatření v podobě možnosti vyloučené doby vztáhnout na oba rodiče, pokud mají z důvodu péče o děti snížený pracovní úvazek. Péče o děti je také práce, ze které mají prostřednictvím průběžného důchodového systému užitek všichni, a to i bezdětní.

P. Vostatek upozorňuje na důležitost stanovení časového horizontu případné plánované realizace všech opatření, stanovení cílové skupiny a finančních dopadů opatření. Upozorňuje na německý bodový systém, kde jsou za děti pevně stanoveny body v rámci důchodového pojištění. Podpořil by prodloužení náhradní doby ze 4 například na 6 let za péči o dítě, pokud bude vykompenzované urychlením zvyšování důchodového věku žen.

Podle **p. Zrcka** je těžko přijatelné, že se na půdě Odborné komise pro důchodovou reformu zpochybňuje (nerespektuje) tradiční terminologie práva důchodového pojištění, která byla dosud respektována v odborné literatuře, doktríně, ale především judikatuře soudů (včetně Ústavního soudu). Princip solidarity a princip zásluhovosti jsou v systému důchodového pojištění vnímány jako párové kategorie. Odmítá přistoupit na argumentaci, že rozšíření hodnocení doby péče o dítě jako náhradní doby pojištění je posílením principu zásluhovosti, nerozporuje ovšem, že by se tak v systému důchodového pojištění podpořil princip solidarity, což samo o sobě je samozřejmě legitimním politickým cílem. Smyslem náhradních dob pojištění je nicméně solidarizace těch, kteří do systému fakticky odvádějí finanční prostředky s těmi, kteří tak z nějakého státem uznaného důvodu nečiní. Upozorňuje na určité zmatení pojmů - výchova dětí, resp. péče o děti, je jistě celospolečensky záslužná činnost, ale neznamená to posilování zásluhovosti systému tak, jak je zásluhovost

dosud nerozporně odbornou veřejností vnímána. Zásluhovost v systému důchodového pojištění je tradičně vnímaná jako ekvivalence mezi tím, kolik kdo do systému odvádí, a v jaké výši následně pobírá dávku. Primárně apeluje na korektní užívání termínů zásluhovost a solidarita. Nejedná se o zákonem definované pojmy (zákon č.155/1995 Sb. jasně tyto pojmy nedefinuje), ale na půdě OK se zdá, že používáme významově jinou terminologii než jak je tradičně v odborné literatuře, doktríně a judikatuře chápána a neměli bychom tyto kategorie zamlžovat.

Explicitní souhlas s tímto tvrzením vyslovili i někteří další členové pracovního týmu (jmenovitě p. Linhart, p. Samek a p. Vostatek).

P. Potůček naopak zdůrazňuje, že pokud se bavíme o aktuální podobě nějakého zákona, tak je nutné brát ohled na terminologii zákona, nicméně debata je vedena nejen s pohledem právním, ale v širším a obecnějším kontextu. Např. zásluhovost v perspektivě transferů mezi rodinou a společnostmi diskutujeme v jiném kontextu, než jak je to nyní obsaženo v zákoně. Je nutno se vciťovat do jazyka těch, kteří prezentují svoje myšlenky, které nemusí být v souladu se současným zněním zákona o důchodovém pojištění a celou myšlenkovou tradici vázanou na kontext vzniku zákona. Diskutujeme přece o jeho případných změnách.

P. Škorpík v reakci vyjádřil názor, že mandát OK definuje pojem zásluhovosti ve vazbě na práci a cíle OK zcela jednoznačně a v rámci práce OK a pracovních týmů a ústy předsedy komise dochází k jeho překrucování.

Dodatečná poznámka vedoucího týmu do zápisu na základě následného ověření s odpovědnými pracovníky MPSV: Jedná se o vyjádření čistě soukromého názoru pana Škorpíka. Nejedná se o oficiální vyjádření MPSV ani o oficiální vyjádření sekce 7.

P. Potůček požádal pana Škorpíka, aby písemně zdůvodnil, proč se domnívá, že překrucuje mandát OK a z čeho jeho tvrzení vycházejí.

P. Kaisrlík s panem Škorpíkem a panem Zrckem kategoricky nesouhlasí a upozorňuje, že se jedná o doktrínu, která s ohledem na spravedlnost a demografický vývoj musí být překonána. Současný způsob nastavení zásluhovosti zcela ignoruje, jakým způsobem si systém zajišťuje likviditu pro výplatu důchodů. Jedná se o solidaritu generace v produktivním věku s generací poproduktivní. Primární motivací rodičů k tomu mít dítě je rodičovská touha, ale rozhodně nelze zcela ignorovat, že rodičovství má i svoji investiční rovinu, která má své evidentní ekonomické dopady a ta

se nakonec projevuje i ve výsledném počtu dětí. Zásluhovost je dvojího typu: zaprvé jsou to odvedené prostředky do systému formou pojistného a zadruhé vklady do systému formou investic do budoucí generace tedy do svých dětí. Máme nyní v systému tmavě šedé pasažéry, nelze říci, že černé, protože částečně se svými příspěvky na jeho fungování podílejí, kteří do systému nedostatečně investovali tím, že nevychovali a nezaopatřovali ze svých vlastních výdělků finanční potřeby žádných svých dětí – zdroj budoucích příjmů systému. Tyto prostředky bezdětní využijí k tomu, aby cestovali po světě nebo si přispořili na důchod nebo si jakkoli zvýšili svoji životní úroveň na úkor těch, co do systému investovali a vychovali budoucí poplatníky.

P. Hampl s panem Škorpíkem a panem Zrckem rovněž kategoricky nesouhlasí a připomněl, že jeden z důvodů, proč odborná komise pro důchodovou reformu v souladu s programovým prohlášením vlády a koaliční smlouvou vznikla, bylo právě narovnání transferů mezi rodinou a společnostmi a také zvýšení zásluhovosti rodin s dětmi v rámci fungování důchodového systému. Takto to bylo také formulováno a prezentováno od samého začátku vzniku důchodové komise a není žádný důvod na tom nyní něco měnit. Je to naprosto legitimní téma, které je diskutováno v české odborné veřejnosti i ve světě již řadu let a stále nedošlo k jeho uspokojivému řešení. Pokud současný právní stav ČR uvedenou nespravedlnost ve vztahu k zásluze rodin na fungování systému ignoruje, tak je potřeba tento stav napravit. Je to rovněž téma, kterým se mimo jiné zabývá dlouhodobě Německo a dokonce tam byl ve vztahu k mezigenerační solidaritě vydán výrok ústavního soudu. P. Hampl slíbil upřesnit odkaz na zmínky o tomto rozhodnutí německého ústavního soudu. Přestože rozhodnutí německého ústavního soudu nejsou pro nás závazná, je to z metodického i právního hlediska významný precedens, který nelze v odborné diskusi ignorovat.

P. Šulc dále upozornil na nastupující digitalizaci společnosti. Kategorie práce za odměnu, ze které plynou odvody do důchodového systému, se dostává do stále větší krize. Doporučuje napříť pozornost na stavbu důchodového pro společnost poloviny 21. Století, kdy z pracovního trhu zmizí 600 tisíc lidí, kteří odejdou z produktivního věku. A bylo by chybou, kdybychom se na to nepřipravili.

P. Samek podotýká, že teď je moderní zabývat se těmito vizemi, ale je to asi utopie. Ale podle **p. Samka** máme všechno v důchodovém systému vyřešeno tím, že je závislý na výběru daní, ze kterého se chybějící výběr

pojistného doplatí. Podle **p. Samka** vyřeší náš budoucí nedostatek poplatníků přistěhovalci, kterých nyní bude dostatek.

P. Kaisrlík považuje za zbytečné obávat se, že nám vypadnou lidé z trhu práce v důsledku průmyslové revoluci 4.0. Pracovní pozice budou nové, jiné, a to v důsledku technologického rozvoje. Budou to ty, které si technologický rozvoj vyžádá a které si nyní nedovedeme představit.

P.Fiala je znepokojen faktem, že mladí lidé jsou strašeni, že nebude na důchody, ale to závisí z velké míry právě na tom, kolik plátců do systému v budoucnu bude. A to závisí na demografickém vývoji.

Shrnutí:

PT3 se zatím nedohodl na výběru konkrétní varianty možných úprav náhradních a vyloučených dob pro rodiče pečující o více dětí současně. V týmu dosud nepanuje jednoznačná shoda ohledně tohoto opatření. Jako jiná a celkově komplexnější možnost, jak přistoupit k řešení nastíněného problému by bylo celkové zkrácení potřebné doby pojištění, která je v okolních státech výrazně kratší. To by ale znamenalo větší finanční dopady v rámci systému.

Úkoly:

1. MPSV bylo požádáno o dodání důvodové zprávy k zákonu 155/1995 Sb. a výroků ústavního soudu, případně další judikatury, ze kterých bude zřejmá současná definice zásluhovosti a solidarity důchodového systému.
2. P. Hampl upřesní odkaz na rozsudek Německého Spolkového ústavního soudu. **Splněno zde - upřesnění: jedná se o rozsudek Německého Spolkového ústavního soudu, který v roce 2001 konstatoval v rozsudku ve věci pojištění pro případ potřeby dlouhodobé péče, nově vytvořeném v roce 1994, že všechny systémy založené na mezigeneračním přerozdělování – tedy důchodové a zdravotní pojištění a pojištění pro případ potřeby dlouhodobé péče – jsou podmíněné ekvivalentem výchovy dětí a zákonodárci uložil, aby tuto očividnou souvislost v povinných odvodech na sociální pojištění zohlednil.** (viz příložený text přednášky XV. mezinárodní konference o rodinné politice, pořádané v Praze dne 2. května 2016, Generační soudržnost a sociální stát, Dr. Jürgen Borchert, soudce sociálního soudu, t.č. v penzi, Německo). **Je zcela evidentní, že tato naprosto transparentní mezigenerační logika nepředstavuje nic specifického pouze pro Německo, ale je**

aplikovatelná obecně pro všechny systémy založené na mezigeneračním přerozdělování – tedy obdobně by tuto logiku mohli zákonodárci aplikovat u nás.

Další jednání týmu není zatím stanoveno.

Zapsala Marie Kotrbová

Vidoval Otakar Hampl

Příloha

1. Seznam přítomných
2. Generační soudržnost a sociální stát, Přednáška Dr. Jürgena Borcherta, soudce sociálního soudu, t.č. v penzi, Německo, XV. mezinárodní konference o rodinné politice, Praha, 2. května 2016.

Seznam přítomných

Fiala Tomáš	VŠE
Hampl Otakar	MZe
Kaisrlík Jan	
Linhart Zdeněk	MPSV
Morozová Helena	sekretariát OK
Potůček Martin	OK
Samek Vít	ČMKOS
Schlanger Jiří	
Škorpík Jan	MPSV
Šulc Jaroslav	ČMKOS
Vlková-Šárová Lenka	ČSSZ
Vostatek Jaroslav	VŠFS
Zrcek Kryštof	ČSSZ

XV. mezinárodní konference o rodinné politice

pořádaná v Praze dne 2. května 2016

Generační soudržnost a sociální stát

Referát:

Dr. Jürgen Borchert

soudce sociálního soudu, t.č. v penzi, Německo

Oslovení - („Co může být lepšího než ‘Pražské jaro’?!“)

V mé osobě jste si pozvali neúprosného kritika sociální a rodinné politiky praktikované ve Spolkové republice Německo. Už téměř čtyři desetiletí pranýřuji chyby ve vývoji, jež od samého počátku ohrožují rovnováhu a soudržnost sociálního celku a v souvislosti s dětmi se projevují v podobě dvojí nouze: nouze o děti a nouze dětí. Od roku 1964 do dnešního dne se Německu podařilo snížit porodnost o polovinu z tehdejších zhruba 1,4 milionů na dnešních již pouhých 660 000 ročně narozených dětí. Zároveň však Německo dokázalo zvýšit dětskou chudobu na šestnáctinásobek. Tehdy bylo příjemcem sociálních dávek pouze každé 75. dítě mladší sedmi let, dnes je to již každé čtvrté dítě a tendence je rostoucí. Následky této chudoby jsou katastrofální. Při nástupu do školy se každé třetí dítě potýká s vývojovými vadami nebo vykazuje anomální chování, každé čtvrté dítě opouští školu, aniž by zvládalo základní dovednosti typu čtení, psaní a počítání na úrovni, která by mu dovolovala vykonávat alespoň pomocné práce. Rapidní propad v oblasti vzdělání

zase předurčuje vývoj produktivity, na kterém se zakládaly naděje, že bude možné zvládnout dramatické dopady kolektivního stárnutí. Jelikož tato iluze mezitím splaskla jako mýdlová bublina, upínáme se nyní k neméně iluzorní naději, a sice že nám ze šlamastyky pomohou migranti. Navzdory tomu, že se zvyšují prakticky všechny odvody, klesají důchody pod úroveň životního minima (sociální dávky), vlivem čehož celý politický systém ztrácí legitimitu. „Když se důchod otřásá, chátka běsní!“ tak znělo heslo propagované ve 20. letech 20. století zmítaných inflací.

Za ekonomický úspěch vděčí Německo do velké míry drancování

Nenechte se obalamutit tím, že Německo si v mezinárodním srovnání vede zdánlivě tak dobře. Je to výsledek drancování, které bilanci vždy nejprve ukáže v mnohem příznivějším světle, ale ze střednědobého a z dlouhodobého hlediska vede ke ztrátě veškeré životaschopnosti a k úpadku. Žádná jiná velká průmyslová země na světě nerabovala takovým způsobem vlastní lidský kapitál, a tím pádem základy své budoucnosti jako Německo, ten nesporný mistr světa v cestování, jehož výdaje na cestovní ruch brzy předčí výdaje na vzdělání.

Jednou ze skutečných zásadních příčin neblahé nouze o děti a nouze dětí je však chybně řízený sociální stát. Ten byl kdysi vytvořen za účelem podpory rodiny, později však zmutoval v jejího torpédoborce, který sociální soudržnost ze střednědobé a z dlouhodobé perspektivy nejenže nepodporuje, nýbrž deformuje, a to tím, že protěžuje lidi bez dětí (a také rodiče dospělých dětí) na úkor dětí a rodin.

A tak dnes právě sociální stát generuje problémy, před nimiž by měl chránit, a činí tak rostoucí měrou a – a to je důležité si uvědomit! – jednoznačně v rozporu s ústavou.

Zda je tento fatální vývoj ještě možné zastavit a změnit nastolený kurz, je do velké míry sporné, protože zákonodárce ignoruje dokonce i jasné zadání Spolkového ústavního soudu. Ten totiž v roce 2001 konstatoval v rozsudku ve věci pojištění pro případ potřeby dlouhodobé péče, nově vytvořeném v roce 1994, že všechny systémy založené na mezigeneračním přerozdělování – tedy důchodové a zdravotní pojištění a pojištění pro případ potřeby dlouhodobé péče – jsou podmíněné ekvivalentem výchovy dětí a zákonodárci uložil, aby tuto očividnou souvislost v povinných odvodech na sociální pojištění zohlednil. Ten se však brání toto ústavněprávní zadání splnit.

Ponaučení z německých chyb

V České republice možná ještě máte šanci poučit se z německých chyb. Proto se pokusím vám blíže vysvětlit důvody a podobu epochálního mylného vývoje. Nebuďte prosím netrpěliví. Pro nalezení pravdy je někdy nezbytné začít od Adama.

Sociální stát by měl sociálním zabezpečením a sociální spravedlností generovat sociální soudržnost; jako takový je předpokladem a zárukou demokracie. Sociální stát a demokracie jsou jako siamská dvojčata. Zemře-li jedno, zahyne nevyhnutelně i to druhé, a pak bude zapotřebí hrob pro dva.

Základní stavební kameny společnosti: solidarita a subsidiarita

Architektura sociálního státu se proto musí opírat o základní stavební kameny společnosti: o solidaritu a o subsidiaritu. Zjednodušeně řečeno, musí respektovat jednak vzájemnou zodpovědnost a jednak její konkrétní uplatnění v dané době. Jeden za všechny, všichni za jednoho. Tak jako je jednotlivec odkázán na společnost, tak to platí i v opačném případě. Tento poznatek je v jistém protikladu k liberálnímu pojetí státu v novověku. To vychází ze zásady autonomie a nezávislosti jednotlivce na státu a společenství a popírá skutečnost, že my všichni jsme na začátku a na konci svého života naprosto závislí na druhých. Svoboda bez zodpovědnosti není nic jiného než extrémní individualismus, který život dělá nesnesitelným. Proto je na čase, abychom chápání jedince a společnosti postavili zase zpátky nohama na zem. Alfou a omegou je rodinná a sociální politika a o ní by zde měla být řeč.

O schopnosti uvědomit si zodpovědnost

Němčina používá spojení „Verantwortung wahrnehmen“, což doslova přeloženo znamená „vnímat zodpovědnost“. V tomto ohledu je němčina subtilní i precizní zároveň. Zodpovědnost si člověk musí uvědomit. Ono uvědomění si zodpovědnosti je však možné pouze za předpokladu naprosté transparentnosti stavu věcí a jeho srozumitelném uchopení pojmy. Zákony musejí poměry pojmenovat tak, aby byly každému naprosto jasné. „Solidárnímu“ dělení v sociálním státě tudíž musí předcházet posouzení toho, zda je alokace zátěže v pořádku. A pouze pokud se sociální břemena rozloží správně –

opřou se jako v gotické katedrále o pevné základy, pilíře a vzpěry – dosáhne se společenské stability. Tam, kde tato transparentnost a schopnost uvědomit si zodpovědnost chybí, drolí se státy a společnosti, jako by byly ze sádry.

Odpovědnost se může odehrávat vždy pouze na konkrétní a individuální úrovni. A právě zde začínají komplikace. Sociální stát totiž proměňuje konkrétní mezilidské vztahy ve vztahy abstraktní. Ukládá povinnosti a poskytuje nároky. Protějškem jedince přitom není spoluobčan, ale je jím vždy stát. Avšak stát není subjektem, který by mohl nést zodpovědnost! Skutečnost, že se konkrétní mezilidské vztahy proměňují v abstraktní fenomény společnosti založené na penězích a v profesionální struktury spočívající na dělbě práce, vztahy lidí mezi sebou naprosto zásadním způsobem mění. Péče o druhé je například, jak vyplývá z definice, darováním času. Uděláme-li z ní výdělečnou činnost, začneme se najednou ohánět tvrzením, že čas jsou peníze. Ruku v ruce s tím nevyhnutelně přichází otázka nákladů a toho, jak péči zaplatit, což zásadním způsobem mění její podstatu. Tato metamorfóza zároveň proměňuje myšlení, cítění a jednání lidí. Nakonec to pak vede k racionalizaci a péči prováděné automaty.

Spravedlnost, nebo většina?

S další komplikací se setkáváme v podobě skutečnosti, že sociální stát z kvalitativní otázky správného a spravedlivého rozdělení dělá kvantitativní otázku většiny při volbách. Politika je proto v pokušení neprosazovat zájmy slabých a potřebných vůči silným. Zástupná

demokracie je totiž už svou povahou naopak podřízená zájmům silnějších.

Ještě více to platí ve vztahu ke generaci dětí. Ty do voleb

zapojeny nejsou vůbec, ale musejí plnit nároky, které zákonodárce

přiznává a garantuje starší generaci. Nikde v Evropě neexistuje rodinné

volební právo, podle něhož by za děti volili jejich rodiče.

A skutečně jsme nuceni konstatovat, že všude tam, kde jde o děti,

vytváří sociální stát přesně ty problémy, před nimiž má vlastně

chránit.

„Kdo chová prasata, je produktivním členem společnosti“

Kromě asymetrické struktury politického systému, jdoucí na úkor

dětí, má tato situace ještě jinou příčinu. Tou je asymetrické vnímání

rodinného života na straně jedné a tržní společnosti na straně druhé.

Řeč je o produkci a reprodukci. Industrializace s sebou přinesla konec

soužití lidí v bezúplatném celku konkrétních vztahů rodinného

kolektivu, protože společná práce byla rozdělena na sféru výdělečné

činnosti a sféru domácí práce. Formující postavou nové doby se stal

homo economicus, jehož protipólem byla domina privata. Počínaje

tímto okamžikem však obě tyto sféry nebyly v žádném případě považovány

za rovnocenné a komplementární. Reprodukční sféra se

ocitala stále více ve stínu společensky organizované dominantní

produkční sféry. Jak ekonomická věda toto zredukování skutečnosti

na polovinu později nanejvýš iracionálním způsobem glorifikovala,

lze demonstrovat na hrubém domácím produktu, který je – jak

známo – důležitým regulačním nástrojem pro politická rozhodnutí.

V národních účtech totiž domácnost není místem, kde by se „generoval“

lidský kapitál coby nejdůležitější nositel budoucího hospodaření, ale je, jak vyplývá z definice, místem spotřeby. To znamená, že mzdy dospělých dětí se v rozvaze dostávají na stranu Dal, ale náklady vynaložené na výchovu těchto dětí bychom hledali marně. Pokud se svobodná žena provdá za muže, který se jí za úplatu staral o domácnost, domácí produkt klesne, pokud se rozvedou a tento muž bude v téže práci pokračovat opět za úplatu, domácí produkt v daném státě zase stoupne. Velký německý národohospodář Friedrich List (vedle Karla Marxe jediný, kdo proslul i na mezinárodní scéně) tuto absurditu ekonomického smýšlení nové průmyslové společnosti, jejíž vývoj sledoval v polovině 50. let 19. století, výstižně vyjádřil slovy: „Kdo chová prasata, je produktivní členem společnosti, a kdo vychovává děti, je členem neproduktivním.“

Deformace společnosti

Jak takto deformované povědomí vede k tomu, že legislativa nakonec deformuje společnost, lze exemplárně ukázat na „velké“ německé důchodové reformě z roku 1957. Ta byla nezbytná, jelikož rodiny, které byly do té doby hlavním nositelem zátěže spojené se stářím, byly oslabené v důsledku druhé světové války a jako takové už nebyly schopné tuto funkci plnit. Proto se původně touto reformou nezamýšlelo dosažení ničeho jiného než transformace společnosti z buržoazní malorodiny v „sociální velkorodinu“, v níž měly transferové toky exaktně kopírovat rodinné toky související s obživou. K této transformaci mělo proto dojít na základě dvou generačních smluv mezi dvěma generacemi. Naproti zespolečenštěné

starobní péči v podobě starobních důchodů měl být naprosto symetricky postaven stejně tak zespolečenštěný „dětský a mládežnický důchod“¹. Zatížení střední generace odvody na důchod přitom mělo být odstupňováno podle počtu dětí. Smyslem bylo na straně jedné dát každému jasně najevo, že děti jsou klíčem a základem jakéhokoli zajištění budoucnosti. Na straně druhé bylo naprosto evidentní, že bez této diferenciací v odvodech by rodičům byla vnucena role „pozitivních externalit“, z nichž by profitovali jejich bezdětní vrstevníci, kterým by se zajištění na stáří dostalo zdarma od dětí jiných lidí, aniž by oni sami nesli břemeno spojené s výchovou dětí. Pokud bychom tuto souvislost nebrali na vědomí, byly by rodiny přetěžovány a vytlačovány ze všech oblastí trhu neadekvátně vysokými příjmy určenými na konzum na straně lidí aktuálně bezdětných. O dopadu na porodnost a možnosti vývoje dětí není sebemenších pochyb.

Pohádka o hvězdných dukátech coby léku na noční můry o stáří určená matkám a dětem

Spolkový kancléř Konrad Adenauer nedbal varování odborníků. Rok 1957 byl rokem volebním a děti nebyly na rozdíl od seniorů voliči. V platnost byl uveden pouze systém „dynamického důchodu

---

¹ Pozn. překladatelky: Smyslem zavedení tzv. dětského a mládežnického důchodu je, aby se na zátěži spojené s výchovou dětí podíleli placením výživného všichni ekonomicky aktivní dospělí lidé daného státu.

přizpůsobeného ekonomické produktivitě“, který staré lidi doslova ze dne na den povýšil z příjemců sociálních dávek na movité občany s čistým příjmem téměř na úrovni příjmů ekonomicky aktivní populace. Ani jediný z těchto důchodců, pro které se pohádka o dukátech padajících z nebe stala skutečností, nikdy nezaplatil ani feník na odvodech do nového systému. Stalo se to na především na úkor matek, které nevykazovaly žádné příjmy z výdělečné činnosti, neboť systém živobytí, který je předtím zajišťoval, byl důchodovou reformou zničen. Odvody do nového systému totiž přes noc explodovaly, a tak už jim děti nemohly platit obživu.

Vše, před čím tehdy experti varovali, v mezích nastalo. Porodnost dramaticky klesla, Německo se s třicetiprocentním podílem stalo mistrem světa v celoživotní bezdětnosti. Zato však došlo k nárůstu průměrného věku a obecných vyhlídek na dožití. Za to, že Německo dosud nezískalo titul mistra světa v poměru starých lidí k mladým, vděčíme jen tomu, že v letech 1980 až 1996 do země přišlo zhruba 16 milionů mladých migrantů.

A jak je tomu vždy v případě sociálních asymetrií, bylo možné sledovat učebnicový příklad jejich dynamické samospádové eskalace.

Nenarozeným dětem se nenarodí žádné děti, následkem toho vyžaduje rychleji rostoucí zátěž spojená se stářím stále vyšší a vyšší odvody ekonomicky aktivních a nouze o děti i nouze dětí dále narůstají.

Da capo al fine - od začátku do konce.

Minimálně stejně tak fatální jako ekonomické a politické jsou pro společenskou kohezi mimochodem sociokulturní dopady důchodové reformy. Protože tím, že nový systém byl navzdory veškerým

evidentním parametrům označen za „pojištění“, přestali jeho účastníci vidět rozhodující skutečnost, a sice že klíč k zabezpečení stáří je výhradně v rukou generace dětí. Přitom by mělo být vlastně každému jasné, že pojištění funguje pouze tam, kde jde o výjimky ze sociální normy. Za Bismarcka, kdy bylo důchodové pojištění vymyšleno, dosahovaly obecné vyhlídky na dožití 40 let, a věk nástupu do důchodu byl 70 let. Šlo tedy o ojedinělý, výjimečný případ a jako takový ho bylo možné beze všeho pojistit. Dnešní vyhlídky na dožití dosahují 80 let a do důchodu se odchází v 65 letech. Je sociální normou, že se člověk odchodu do důchodu dožije. Ale tak dalece lidé neuvažují.

Pojmem pojištění byla založena mylná představa obyvatelstva, že totiž člověk v otázce zajištění své budoucnosti není odkázán na jiné a už vůbec ne na děti, a vytvořila živnou půdu pro extrémní individualismus, který rodinám dělá ze života čím dál tím větší peklo.

Neboť jen ten, kdo se domnívá, že se o svou budoucnost může postarat vlastními silami a že ta je díky příspěvkům odváděným na důchod v suchu, se může sám realizovat, aniž by musel brát ohledy na osobní vazby a závazky, tj. na úkor generace dětí. Avšak ve společnostech, v nichž je individualismus, a tím pádem jedinec, resp.

subjekt měřítkem všeho jednání a v níž jsou osobní svoboda a osobní rozhodnutí důležitější než společenské danosti, jsou zase předem naprogramovány krize spojené s obecnou ztrátou smyslu života a orientace, které zároveň ještě více ztěžují vychovávání dětí podle závazných hodnot a norem. Jak jen se mají děti naučit přebírat zodpovědnost za druhé, když se ustavičně setkávají s opakem?

Tak se nedostatečná transparentnost sociálního státu stará o to, aby mizel stmelující prvek vzájemné zodpovědnosti, a tím pádem i soudržnost generací. Občané se již v hojných zástupech odvracejí od „starých“ stran, politický systém se nyní otřásá i v Německu. Avšak kde hrozí pohroma, roste i snaha o záchranu. V Německu jdou nyní rodiče na barikády. Tisíce jich táhnou do boje proti tomu, že zákonodárce ignoruje rozhodnutí Spolkového ústavního soudu v otázkách rodinné politiky (www.elternklagen.de).

Jsme svědky jakési obdoby ‚Pražského jara‘. Je to úžasné a doufejme, že toto úsilí bude korunováno dlouhodobým úspěchem.

Děkuji za pozornost!